

## СЪЮЗ БЕЗ СЪЮЗ

*...Понеже нема  
олио  
и хлебът е  
от мъката  
по-чер,  
един е лозунга:  
Герора долу!  
Съюз със СССР!  
Н. Вапцаров*

Не е моя работа да оценявам доколко е художествена или доколко е агитплакатна "Селската хроника" на Вапцаров. Нито пък доколко изразява "положителното му отношение" или "любовта му към Великата съветска страна".

Сигурно е само едно – че тя му изяжда главата.

Със същата сигурност мога да заключа, че тази Вапцарова творба е завършен израз на вълнения му от партията разбиране, "че изкуството е оръжие в политическата борба" (за трети път цитирам една и съща фраза на Сматракалев). "Селска хроника" е изпълнена партийна поръчка, римувано партийно указание, което се е предавало доверително от ухо на ухо, преди да бъде окончателно формулирано от "Стареца" пред Радойнов и Вапцаров: "благодарение оскъдицата на мазнини, недостатъчния хляб, липса на кожи за обувки в градовете и за цървули в селата, липса на въглища и пр., се забелязвало усиливащо се недоволство. От това недоволство партията трябва да спечели много привърженици" – из обвинителния акт. Същите инструкции Вапцаров получава от Радойнов два месеца преди това (показанията на Вапцаров).

След като е пробвала тази тактика и по-рано, но безуспешно ("получили разочарование" – из същия акт), "а са забравили основното: политическата работа и икономическите борби на масите за хляб, сирене, обуца, облекло и пр. ..." (пак от акта) партията отново прибегва до нея.

Види се: най-светлата, най-хуманната идея е била безсилна без по-мрачните прояви на реалността. Можела е да се възползува само от тях, за да привлече на своя страна поне още известна бройка от вечно недостигащите ѝ хора. Мнозинството, и то преобладаващото, от тогавашното българско население си е гледало работата и е имало

хляб, сирене, обуца, цървули, дрехи и пр. първични потребности.

Нямали са ония, които не са си гледали работата. Сред тях, сред lumpенизираната част на обществото, на мързеливците и декласираните компартията е набирала съмишленици и симпатизанти.

Преценката на вътрешното положение и инструкциите за действие са направили и дали Антон Иванов ("Стареца") и Трайчо Костов в началото на март 1941 г. "Селска хроника" е написана през декември 1940 г. според "Летописа". Но шом в началото на март 1942 г. се обсъжда, че се е "получило разочарование" от тази тактика (използване на икономическите затруднения), а Радойнов говори за същото на Вапцаров още през октомври 1941 г., значи тя е провеждана и преди това – т.е. имало е указание, но е било подценявано или недостатъчно прилагано.

С "курса на партията по вътрешното положение" Антон Иванов запознава официално Вапцаров и Радойнов през януари 1941 г., но с прибавката, че липсите на хляб и мазнини вече са довели до "усилващо се недоволство", което "се забелязвало". Сиреч – да се използва още повече.

Така си обяснявам и поправката с молив от незнаен четец вапцаровед на обвинителния акт след 9.IX. Той е задраскал последната единица от 1941 и отгоре е написал 0 (нула). Явно марксистическото му, социологично съзнание автоматично е свързало лозунга от "Селска хроника" с "изложението" на Антон Иванов. Поправката му е в правилна посока, само че никъде не е изразил словесно съвпадението: или не е стигнал до мисълта, или ако е стигнал – се е уплашил. Макар че тя щеше да бъде адмирирана: има ли по-добра илюстрация на соцреалистическата теза за поезията като социална поръчка от тази!

Доста трябва да се е поизмъчил в Банско Вапцаров, докато намери асонансите и римите, за да вкара в стих нещо, което рядко го е нямало, а повече го е имало: хляб, олио, обуца и пр. С цървули от свинска кожа съм ходил дори и аз, но след 9.IX., по време на кооперирането, защото цялото село изпадна във всеобща бедност. А колкото до мазнини и хляб те не са липсвали по нашия край не само преди войната, но и по нейно време, та и след нея.

Същото е било положението в цялата страна. Доказателство са думите на представителя на Видинската партийна организация пред Вапцаров: "Вижте какво, нашият край е земеделски. Хората са си скрили хляб и нищо не чувстват. После всеки си е заклал прасе и мазнини има. Така че недоволство на икономическа база няма."

Партията по това време е жертва на поредната си фикция, от която

е искала да извлече печалба – ерозиране на обществото, което реално е било икономически стабилно.

Колкото до "Съюз със СССР" никой и не е помислял за него, ако изключим една малка част от партийната интелигенция в столицата, която изпълнява партийно указание, и то внушено на тогавашния ЦК откъм, от Москва.

Не случайно в Банско акцията на Вапцаров е неуспешна и не би могла да успее. Пък и как – народът да не пасе трева. СССР и Германия са сключили пакт за ненападение още през 1939 г. Българската външна политика е в положението на камила, минаваща през иглено ухо: от една страна Германия – от друга СССР, макар и приятели помежду си. Българските комунисти са объркани, излъгани след пакта Молотов-Рибентроп: "Но партийното послушание надделя над идеалистическите скрупули, като ръководството на партията успя някак си да обясни идеологическата правилност на споразумението, употребявайки доводи, които звучеха като обида за човешкия ум" – пише Ст. Груев.

Обида за човешкия, но не и за партийния ум.

Същевременно Хитлер притиска цар Борис III и правителството България да се присъедини към Тристранния пакт. Правителството обявява готовност да се присъедини "по принцип", но отлага подписването за по-късно.

Кремъл нервничи. Предлага на България подписване на двустранен пакт. Уж са съюзници с Берлин, а се борят за надмощие в София!

На 25 ноември 1940 г. Соболев пристига в София с официално предложение за подписване на пакта. Борис му отговаря, че България няма нужда от гаранции от никоя велика сила, тъй като не се чувства застрашена и ще следва политика на строг неутралитет.

Германските войски са на Дунава и гледат на юг, към Гърция. Ако подпишехме двустранния пакт – съюз със СССР, – нямаше да се откажат от Елада – щяха да ни прегазят.

Пиита се: това ли са искали Вапцаров и вапцаровци?

Отговорът е ДА, независимо дали всички или всеки поотделно са го осъзнавали. Това е политическо и национално късогледство с оглед на българските интереси, "най-голямата подривна акция, организирана от чужбина в близката история на страната", по преценка на тогавашния Лондонски "Таймс".

И кои са "акционерите"?

Българските комунисти, комунистическата партия, под чието влияние към двореца и Министерския съвет хвърчат писма и телеграми с настоявания България да приеме Соболевите предложения.

А колкото до "съюза" – Съветският съюз не го е искал: той е искал подписване на пакт за дружба и ненападение, незадължаващ го с нищо: събуждане на позадрямалия мит за дядо Иван, от чиято каша неведнъж сме се опарвали, решим ли да я засърбаме. Пък и какъв ортак може да ти бъде по-силният, освен да те използва под формата на покровителство. А колкото до ненападението: слабият си подвива куйрука, не смее и да помисли за такова нещо, защото винаги може да бъде нападнат. Той по-скоро се върти като "скот в скотобойна" и в очите му е винаги ножът. Има само един изход: по-дебела кожа, та по-трудно да влезе ножът. Или, както пише в "Те загинаха ... за да загинем ние" Георги Божинов: "Млад бил Вапцаров, не е знаел, не е могъл да знае какво точно значи този "съюз със Есесер... И тук допираме до грешките, заблудите, неведението или невежеството на Вапцаров и вапцаровци."

Те комай само тези фрази са верни от цялата статия на този объркан човек и публицист, с една малка корекция: защо "или" пред невежеството?

Вапцаровите "грешки", "заблуди" и "неверие" са си чисто невежество. Без никакво "или".

Или ако има "или", то е в резултат на партийните указания, които той винаги е изпълнявал стриктно.

Откъде идва прословутата Вапцарова любов към СССР? Знаел ли е какво действително става там?

И тук, както почти във всичко, той приписва най-доброто у себе си на околните и околното – "Той беше много добър човек, много честен, чист човек и хората мереше с тази мярка." – К. Сирлещов. Независимо от аргументите на баща му за сталинските процеси, публикациите в тогавашния демократичен печат (за "Зора" стана дума), споровете с приятели (с Жендов и Ангелушев) Вапцаров вярва на работническия печат, на партията, на своята представа, изградена от прежежданата тогава съветска поезия. Той е предварително убеден, за да бъде убеден от фактите. Всичко, що е съветско, за него е идеално, най-доброто – "За Вапцаров Съветският съюз бе страната на свободата" – Шмиргела. При гостуването на съветските футболисти в София той не може да стои на едно място от радост, готви се да им предаде подарък. Толкова е възхитен от тях, толкова опиянен, че ликува от победата им над българския отбор. Всеки истински запаянко дори след 9. IX. не понасяше българските футболисти да са победени от съветските (освен партийните ни функционери). Да ликуваш, че си паднал, е също така противоестествено, както заради политиката да предадеш баща

си. Синдромът Павлик Морозов има не само семеен, но и национален смисъл.

Разбира се, за тия неща тогавашната ни лява интелигенция, просмукана до мозъка на костите от "Съюз със СССР", не си е давала сметка. За тях няма по-точна характеристика от тази: "Повечето от тях, носители на типично българската чувствителност към социалните несправди, съчетана със славянския романтизъм, принадлежаха към бъдещите реформатори на човечеството, негодуващи свидетели на българската беднотия, нетърпеливи да тръгнат на поход срещу неравенството и привилегиите. Какъв трагичен парадокс: техният юношески идеализъм наивно ги бе поставил в служба на морални чудовища от типа на Сталин и неговите ненаситни жреци на потисничеството и безчовечността. В името на едно по-съвършено общество, умело манипулирани от закоравели професионалисти, много млади българи-идеалисти бяха въвлечени в тайната дейност на БКП, чиито водачи (много от тях съветски граждани) работеха в интерес на една чужда сила." – Ст.Груев.

Под "българската беднотия" трябва да разбираме бедността като изостаналост на България следствие на късното освобождение и трите войни: бедност спрямо стандарта на най-развитите европейски държави (както си е било винаги с нас), но вътре, в самата страна населението има всичко, каквото му трябва: България е извън войната, възвърната е Добружда, "икономиката е цъфтяща" – Ст.Груев, нито един войник не е изпратен на бойното поле.

Тъкмо такъв, "умело манипулиран" въз основа на идеализма си, с Вапцаров. За това той си има причини: житейският му и литературен неуспех, трагичните семейни събития – смъртта на детето и баща му, комплексът, че е син на приближен на двореца, макар че не е отказвал услугите на баща си, възможни тъкмо поради тази приближеност. Пък и всичко е още прясно: книгата не е оценена по достойнство, моторът подозрително е захъркал и спрял (ако перифразираме собствената му поезия). На 7.XI.1940 г. напуска работа – завинаги – убеден, че и по друг начин може да участва в борбата. Дето се вика – налице са всички условия да влезе доброволно и убедено в капана, да отвърне на удара с удар.

М.Сматракалев твърди, че отиването на Вапцаров в Банско през есента на 1940 г. е свързано с мълчанието около "Моторни песни", а не с изпълнение на партийно указание за събиране на подписи в подкрепа на Соболев. Аргументът му е, че Вапцаров заминава след 5 ноември, а Соболев пристига на 25. Вапцаров не е имал пряка връзка

със Соболев, че заминаването на единия и пристигането на другия да са чак в такава зависимост. Пък и поведението на партията по това време се диктува от Москва, тя не може да не е уведомена предварително.

По повод пристигането на Вапцаров в Банско баба Елена казва друго: "Мене много ми се искаше да го видя и се чудех как да го извикам. Накарах една от комшийките – Катя Борисова Колчакова, да му изпрати една телеграма, че съм тежко болна. Той дойде веднага и ме свари на двора."

Дотук, а и малко след това излиза, че Сматракалев е прав: "Относно своите литературни планове, той се изказа пред мене, че ще ходи гладен и дрипав, но ще си пробие път като поет." – Ел.Вапцарова.

Това Вапцарово изявление още веднъж потвърждава колко е бил той огорчен от посрещането на първата му книга; че макар да е махнал с ръка отчаяно, като се е поуспокоил у дома, отново е събрал сили да не се предава. Вапцаров дори може и да е нямал намерение да участва в Соболевата акция, макар и убеден, "че в света има много честни и трудолюбиви хора, които нямат дори късче хляб". В същото се мъчи да убеди и майката, макар че "аз му бях опозиция". – Ел. Вапцарова.

Както видяхме, "нямането на хляб" не е българска реалност по това време, а само съветска, комунистическа пропагандна измислица, за да бъде поставян човекът чрез най-насыщното във вечна зависимост. Както много пъти досега и този път Вапцаров не е вярвал на очите и ушите си (самият живот, казаното от видинския партиен функционер), а на партийните напътствия.

Ако съдим по намереното у него писмо в полицейското управление в Банско след обиска в дома му, то Вапцаров е получил инструкция за действия по акцията двацетина дни след пристигането си.

Посещението в родния град е било навярно посмане на глътка въздух след столичнолитературните му неблагоприятия. Така обикновено постъпва всеки литератор, дошъл в столицата от провинцията.

Но неговите настояници не са го оставили на мира.

Едни, които искат да се изкарат герои след 9.ІХ., пишат, че Вапцаров е дошъл със специално поръчение (Ал.Пичин, Д.Зайков, М.Юруков, М.Хаджирусков); други като М.Сматракалев, К.Сирлещов – обратно. Сирлещов: "У него повече говореха чувствата, отколкото разумът на конспиратора. Не помня да е имало тогава организиран РМС, да е имало списъци, нямаше никакъв членски внос... Не

мога да твърдя, че сме били съвсем наясно какво е правил тогава, каква е била истинската му задача сред нас."

"Тогава" е ноември и началото на декември 1940 г.

В края на ноември (писмото вероятно е писано на 28 – "Завчера на 25 т.м. съветският пратеник Соболев заедно с пълномощния министър Лавришчев са направили на царя, министър-председателя Филев от името на съветското правителство конкретно предложение за сключване на пакт за взаимопомощ.") Вапцаров получава инструкцията с "Привет: Георги".

На 4.XII. от същия Георги получава същото с указание да събира телеграми и подписи "като не цитирате съдържанието на предложението", както и да даде отчет за направеното.

Двете писма, и най-вече датите на изпращането и пристигането им потвърждават твърдението на Сматракалев и Сирлещов, че в началото Вапцаров не е пристигнал със специална цел в Банско. Те потвърждават и казаното от майката на поета. Тя е искала да го види, домъчняло ѝ е. Но нейното "домъчняване" е и майчино предчувствие за нещо лошо, от което е искала да го предпази, като го извика с телеграма в Банско.

Вапцаров по-скоро е намерен, догонен от своите преследвачи-напътственици, отколкото да е започнал организирането на акцията по указание още от София. Той още не я е започнал – края на ноември, а те вече му искат отчет – 4.XII.

Той е проникнат от партийна идейност, макар и огорчен като поет от същите съпартийци. "Проникнатостта" му, съзнателността, познаването на партийните изисквания за изкуство са причината да напише и "Селска хроника" – началото на декември, – за да е по-убедителен в акцията, за да слезе при масите чрез словото. Както се вижда, първата му реакция е поетическата, после – конспиративната. Как тогава да не цитирам Сматракалев: "Моето убеждение е, че той не беше роден за конспиратор – такъв му беше строежът... Душевният му строй, психическият. Той беше нежен, добър човек. Не само това – той не беше и опитен, не беше участвувал преди това в конспирация. А тя е един голям, труден, тежък занаят, който той не познаваше. Аз съм каляван преди това и оръжие съм носил."

В началото е бил поетът, после – конспираторът. По това време многоопитният Сматракалев, бивш участник в Македонското движение, се пази, а нашият поет се хвърля с главата напред.

След по-малко от година му се налага да носи и оръжие, да пренася оръжие и взривни материали в буквален смисъл.

При такава неопитност – как да не бъде заловен!

И го залавят – на 12 декември. Правят му обиск в родния дом. Уликите са нищожни: "1. Един лист, написан на пишуща машина, със заглавие "Селска хроника" със съдържание противодържавно на днешния строй; 2. Също така се намери стихотворение, озаглавено "Бунтът кипи", тоже с изрази с противодържавния строй." – Из протокола за обиск (на квартирата).

Казвам "нищожни" улики, защото колкото да са противодържавни по съдържание, за тях не осъждат (както и е станало), макар и държавата да е длъжна чрез полицията и съда да се защитава.

Не влошава дотам участието на Вапцаров намереното у него същия ден ("в джебовете на палтото") писмо от София. "По съдържанието на писмото се вижда, че на Вапцаров се давало директиви устно да продължава нашироко да мобилизира масите и да агитира приемането на Българо-съветския пакт... Писмото-позив личи, че е пратено от комунистическата централа – с подпис на име Георги." – Из протокола за личен обиск.

Същото, което след 9.IX. минаваше за подвиг, преди 9.IX. е противодържавна дейност. Трябва да разбираме и двете оценки конкретноисторически, а да не ги смесваме, както правят моите критикари.

Вторият обиск (като изключим политическите оценки) по-скоро ни уверява, че Вапцаров наистина не е бил никакъв конспиратор: забравил е в джоба си най-изобличаващата го улика (писмото от София), и то едва започнал да върши противодържавна дейност.

Поради това е и съден за текстове, за словесно, а не действително консумирано престъпление.

Тъкмо това му е дало възможност и по-лесно да се измъкне – полицейското му дознание от 13 декември: "Понеже в поезията не съм чужд на социалните тежнениа на днешното време...; И действително аз се оказах супер отзивчив и написах стихотворението "Селска хроника"...; по отношение стихотворението "Бунтът кипи" сигурно ми е изпратено от някой начинаещ поет за мнение..."

Както се вижда – не му се е налагало дори да лъже, що се отнася до поезията. А що се отнася до дейността му – малко е послъгал: "За мене това писмо беше само поетичен материал. Сигурно то е един позив-писмо, каквито предполагам безогледно са пратили в провинцията от София.

Аз лично не вярвам да има някакъв строго организационен характер, защото ако имаше такъв, сигурно не би стигнало до мене"...



Същия ден полицията в Банско съставя акт и завежда дело в прокуратурата "Тъй като Вапцаров е извършил деяние, противно на ЗЗД." Същия ден – 13.XII. – Вапцаров е освободен, после дори подготвя литературно-музикална вечер. На 29.XII. пристига жена му, за да посрещнат Нова година. Б.Вапцарова твърди, че полицията му съобщава веднага двамата да напуснат Банско.

Може да е било и така – документ засега не съм намерил.

На 16.I.1941 Неврокопският съд завежда дело срещу Вапцаров. На 1.II. обвиняемият е разпитан, внася гаранция от 2000 лв., за да не бъде задържан. На 7.III. Горноджумайският областен съд изготвя обвинителен акт по дело № 4/41 срещу Вапцаров по чл.7 от ЗЗД.

Пак през март приятелите му адвокати Кирил Николов и Михаил Сматракалев изготвят отговор на обвинителния акт по делото. Те стигат до извода, че трябва да бъде защитен не само гражданинът, но и поетът Вапцаров. За целта е нужно име известно, авторитетно, да не е комунист, за да бъде приета оценката му като безпристрастна. Спират се на Светослав Минков. Занасят му "Моторни песни", токущо наградената "Романтика" от конкурс на сп."Летец".

Тогавашните писатели не са били като писателите след 9.IX.: ако не те натопят с доноси до Шесто, ако не те подслушват, клеветят и завиждат, то намериш ли се в тежко положение – няма ги. Ни чули, ни видели. И причината не е само в тях: знаем какъв страх брахме всички. Или поне аз.

Светослав Минков живее в същата родина, но в друга държава. На 5 юли се явява като свидетел по делото в София. Окачествява подсъдимия като талантлив писател, с творчество издържано художествено, определя го като принос в българската поезия, "произведенията на подсъдимия нямат временен ефект и не са набързо писани, с цел да постигнат някакъв политически ефект, а напротив, се отличават с топло чувство, с нежност, с психологическа дълбочина и искрена патриотичност". Минков засилва мелодията тъкмо на патриотичната струна: "Той е син на македонски деец... зная, че Вапцаров писа марш на своята военна част..." Последното едва ли е знаел – казано му е навярно от Сматракалев, който му е предал стихосбирката и списанието.

Но то говори, че и тогава, и след "победата" патриотизмът е най-сигурното доказателство за лоялност към държавата, че тоталитарната държава е закономерен наследник на конституционната монархия. Каквато ни е залюляла – същата ни и долюля. Стигнахме до възродителен процес дори в своята квазипатриотичност.

Светослав Минков е свършил своето, макар че Вапцаров по това време е интерниран в Годеч – от началото на юни до края на август 1941 г.

Вапцаров се връща в София. Чак на 17.X. той е оправдан с присъда № 98 на Неврокопския областен съд, който го признава "за невиновен, че в края на 1940 г. в гр.Банско чрез написване на стихотворенията "Селска хроника" и "Бунтът кипи" със съдържанието им да е подбуждал към вражда, омраза и престъпление спрямо отделни класи и слоеве на населението или на установените власти и с това да е могъл да постави в опасност обществения и правов ред на страната, поради което го оправдава и освобождава от наказателна отговорност по това обвинение – чл.7 от ЗЗД."

В присъдата и дума не става за по-съществена улика – писмото-позив, Соболевата акция и т.н. Така че нито през 1941 г., нито през 1942 г. Вапцаров е съден като поет. "Поет-мует, аз съм на Заселе кмет." Днешните "защитници" на поета (Ог.Сапарев и Бл.Димитров) живели в не-"правова държава", както казваше П.Младенов, трябва да свикнат, че и по-рано, и от днес нататък е имало и ще има правов ред: всеки първо е гражданин, пък после поет, дори да е на Републиката, не само на Заселе кмет. (Ами ако същото е искал да каже и Некрасов!) Тъкмо поетът в това първо за Вапцаров дело му е помогнал. Св.Минков него защитава.

Есесерската мисия на Вапцаров в Банско не е успяла, макар следдеветосептемврийският герой Д.Зайков да твърди, че са събрани "към 500 подписа". Мисията не е успяла и в България.

Кой е луд да сключва съюз без съюз – нали съюзници са си Германия и СССР:

Вапцаров и вапцаровци са го сключили: между своите измамни мечти и измамния образ на страната на свободата. Така е, що се отнася до мечтателите.

А що се отнася до закоравелите партийни организатори – те "бяха командвани, платени и въоръжавани от съветите. Те бяха съветски агенти не само в някакъв алегоричен смисъл, но в най-буквалния смисъл на думата. И самите те не го отричаха." – Ст.Груев.

Тези редове не са плод на класова омраза към СССР от страна на Ст. Груев. Те се потвърждават и от показанията на подсъдимите.

Съветските агенти се "конспирираха" след "Народната победа" така дълбоко, че и днес са неоткриваеми. Само дето постарому мътят водата на демокрацията, дегизирани като славяни, членове на руско-

български дружества и пр. Никой не е против Русия, но една открита, равнопоставена Русия, която дори не се налага да обичаш, а само да уважаваш и зачиташ.

Трезв е бил тогавашният български народ. Не се е подал на акцията.

Отрезвял ли е от неуспеха си, донесъл му толкова беди, Вапцаров?

Не! Затъва още по-дълбоко.

Колкото и да е странно.

Може би в това е честолюбието на поета?

Или на всеки човек?

"Не бива – пише в един от фрагментите си Далчев – да се учудваме, че някои хора въпреки всички очевидности, въпреки страданията, които търпят, не само не се поправят, но продължават още поупорито предишното си поведение. Като че и в психическия живот има някакъв капитал – един капитал от обиди и унижения, с които си толкова по-малко склонен да се разделиш, колкото по-голям е той."

Капиталът на Вапцаров е бил твърде голям – във всичко. При неговата чувствителност, която не отрича никой, той не може да не е от категорията на "някои хора".

Далчев – обратно: с външно незабележима, чиновническо-еснафска биография, а с богат, драматичен вътрешен живот.

И пак е поет.

От най-големите.

Но... всеки със съдбата си.

Както казва Гьоте във "Фауст":

*Как всичко се слива и сплита стократно*

*и хиляди воли задружно творят.*

*Небесните сили с ведрата от злато*

*възлизат и слизат по земния път.*

*(Превод: Димитър Статков)*

Какво да добавя – няма нищо ново, както, пък пишеше един полски поет...

11.XI.; 16.XI.1992 г.

## ВСИЧКО И НИЩО

Както подхвърлих: постоянно съм изненадан от изводите си. Те не само отрекоха досегашните ми представи, но като че ли отричат и